

УДК 811.111'373.7

ІДЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ (КАТЕГОРІЯ РУХУ)

А. М. Котловський

У статті запропоновано ідеографічну характеристику англійських фразеологізмів на позначення соціальної поведінки людини (категорія руху), охарактеризовано семантичні та ідеографічні особливості ФО.

Ключові слова: фразеологізми, фразеосемантичні групи, категорія руху, ідеографічна характеристика, макрополе, тематичне поле, тематичні групи

Актуальність. Системна організація фразеологічного складу мови спонукала багатьох мовознавців розпочати ідеографічний опис об'єктивної картини семантичного простору, зв'язків та відносин позамовної дійсності у фразеології (А. С. Аксамитов, С. Влахов, В. М. Мокієнко, А. М. Ємірова, Д. О. Добровольський, А. А. Івченко, В. Д. Ужченко, О. Ф. Прадід). Перед дослідниками поставала проблема щодо принципу здійснення ідеографічної класифікації, а саме виокремлення універсальної класифікаційної схеми.

Мета статті — представити ідеографічне наповнення однієї із сфер пізнання людини, а саме сфери руху, англійськими фразеологізмами на позначення соціальної поведінки людини, описати семантичні та ідеографічні особливості. В основі ідеографічного опису фразеологізмів застосовується ідеографічна схема Ж. П. Соколовської, яка розроблялася для розв'язання проблеми системного опису лексичної семантики.

Ідеографічна класифікація мовних одиниць, запропонована Ж. П. Соколовською проводить “каталогізацію” зовнішнього світу на основі сфер буття (загальні риси буття, природа, людина, суспільство) [1, с. 90]. В процесі подальшого членування семантичної системи мови кожна з категорій пізнання на різних ступенях класифікації набуває певну мовну конфігурацію, яка за допомогою семем розкриває окремі сторони досліджуваного феномену. Таблиця (див. с. 80) демонструє ідеографічну класифікаційну схему, яка описує “рух” та виступає основою для ідеографічної характеристики фразеологізмів на позначення соціальної поведінки людини.

Соціальна поведінка людини охоплює різноманітні прояви діяльності особистості в соціумі. Більшість схем тематичних, ідеографічних словників представляють соціальну поведінку в своїх рубрикаціях як відносини або як взаємодію людей. Внутрішньоструктурна побудова цієї мікросистеми спонукає вчених здійснити розгалуження певних макроблоків. В словнику Халліга і Вартбурга, ідеографічному словнику псковських говірок [3; 4] увагу заслуговує фасет “суспільне життя / соціальна сфера життєдіяльності” в блоці “Людина як суспільна істота”. Порівняння цих

ІДЕОГРАФІЧНА СХЕМА “РУХ”

РУХ (Р-4)	
1. Констатація ідеї руху (МП-1)	6. Особливості руху (МП-6)
2. Форми і види руху (МП-2)	Регулярність (ТГ-1)
Переміщення (ТГ-1)	Плавність (ТГ-2)
Усякі рухи (ТГ-2)	Характер дії, поведінки (ТГ-3)
Швидкість руху (ТГ-3)	Особливість ходи (ТГ-4)
3. Конкретні дії, процеси, стан (МП-3)	Джерело, принцип руху (ТГ-5)
Звукові коливання (ТГ-1)	Усвідомленість, осмисленість (ТГ-6)
Стан (ТГ-2)	7. Діяльність (МП-7)
Вплив (ТГ-3)	Цілеспрямованість (ТГ-1)
4. Розвиток. Спрямованість. Етапи. Стадії (МП-4)	Проти влади, закону (ТГ-2)
Спрямованість (ТГ-1)	Військова — невійськова (ТГ-3)
Фази, стадії, рівні (ТГ-2)	Земельний (ТГ-4)
5. Зміна, усталеність. Спокій (МП-5)	За межами суспільного життя (ТГ-5)
Усталеність (ТГ-1)	Психічна діяльність (ТГ-6)
Змінюваність — незмінюваність (ТГ-2)	Розумова діяльність (ТГ-7)

фрагментів схем словників свідчить про те, що суспільне життя людини не обмежується лише суспільними зв'язками, людина в суспільстві знаходиться у певних відносинах з людьми, вступає з ними в контакт, комунікацію, співпрацю тощо, дотримується певних норм поведінки.

Особливість ідеографічної класифікації соціальної поведінки зумовлена антропологічною природою цього феномена. Виступаючи інтегрованою формою усіх видів поведінки, вербальне відображення соціальної поведінки можна спостерігати в інших частинах ідеографічного картування дійсності. Формування мотивів, стратегій поведінки, оцінні судження, які регулюють поведінку людей в суспільстві, відбувається на особистісному рівні. Тому в тематичному полі “Людина” чинники соціальної поведінки можна знайти в тематичних групах: “Внутрішній світ людини” або “Індивідуально-психологічні особливості”. Подальша класифікація ґрунтується на трьох основних сферах проявлення людської природи особистості: емоції, розум, воля. В контексті соціальної поведінки особливої уваги заслуговують такі тематичні підгрупи як “Склад характеру”, “Особливості поведінки” (тематична група “Характер людини”), “Психічний стан”, “Емоційний стан”, “Почуття-відношення” (тематична група “Емоції”/ “Індивідуально-психологічні особливості”), “Судження”, “Волевиявлення” (тематична група “Розум”, “Воля”). У класифікаційній схемі Ж. Соколовської тематичний спосіб групування відбувається на основі виокремлення в мовних одиницях особливостей сфер пізнання

На основі нашого дослідження ми приходимо до висновку, що **категорія руху** найбільш щільно заповнена фразеологізмами, переважно дієслівними ідіомами, оскільки вони відображають саме діяльнісну сторону семантичного континууму будь-якої мови.

Рух (Р-4)

Конкретні дії, процеси та стани (МП-3)	95ФО
Стан (ТГ-2)	74ФО
Вплив (ТГ-3)	21ФО

Розвиток. Спрямованість. Етапи. Стадії (МП-4)	45ФО
Спрямованість (ТГ-1)	45ФО
Зміна, усталеність. Спокій (МП-5)	33ФО
Усталеність (ТГ-1)	10ФО
Змінюваність-незмінюваність (ТГ-2)	23ФО
Діяльність (МП-7)	73ФО
Цілеспрямованість (ТГ-1)	73ФО

У загальному вигляді рух — це будь-яка взаємодія матеріальних об'єктів. Тому розгляд у макрополі “Конкретні дії, процеси” співвідношення тематичних груп “стан” та “вплив” демонструє динаміку семантичного відображення соціальної поведінки людини. У тематичній групі “стан” фразеосемантичні групи вирізняються такими диференціальними семами: індивідуалізм (4ФО), самостійність (3ФО), відстороненість (3ФО), колективізм (3ФО), взаємодопомога (1ФО), обачність (9ФО), необачність (5ФО), зарозумілість (12ФО), лютість (4ФО), безтактність (1ФО), ворожість (5ФО), войовничість (7ФО), немилість (2ФО), покора (2ФО), порядність (6ФО), дотримання дисципліни (2ФО), відсутність умовностей (2ФО), марнотратство (4ФО). Тематична група “вплив” дотична до тематичної групи “стан” завдяки тому, що сема “впливу” спрямована на стан, поведінку людини. З одного боку, вплив наділений менторською дією стримування чванливої поведінки людини (сема “примусити когось дотримуватися загальноприйнятих норм”: *to take somebody down a buttonhole збити пуху; присадити когось, to knock somebody off his perch збити пуху з когось, to bring somebody into line переконати когось поступитися*), оскільки стан “зарозумілість” налічує понад 12 ФО; з іншого боку, вплив характеризується войовничою поведінкою щодо інших людей за допомогою використання агресивних методів впливу (сили, лайки, дратування тощо). Порівняння семантичної репрезентації впливу та стану демонструє динаміку, характер агресивної поведінки. ФСГ “вплив на психічний стан людини” на відміну від “стану люті” в більшості представлена семою “здійснювати вплив на нерви, а не на емоції”, а ФСГ “фізичний вплив на людину” знаходить спорідненість з ФСГ “стан войовничості” в інтенсивності проявлення агресії. Співвідношення стану “ворожості, люті” з войовничими впливами становить 15 ФО:18 ФО. Баланс цього співвідношення свідчить про те, що мовна свідомість будує реакцію на певний стан, поведінку людини, не акцентуючи на домінуванні одного з них.

Тематична група “спрямованість” в макрополі “Розвиток. Спрямованість. Етапи. Стадії” демонструє спрямованість розвитку соціальної поведінки людини. У даній тематичній групі з'являються фразеологізми з семами, які відображають співвідношення колективного та індивідуального буття. Семантичний конкретизатор “спрямованості на індивідуалізм” вказує на “пошук свого шляху” (*to keep to one's own line йти своїм шляхом; to break herd йти своїм шляхом; to go one's own gate йти своїм шляхом*), а “спрямованість на колектив” передбачає “слідування за натовпом, більшістю”. Хоча кількісний паритет однаковий, конотативний компонент даних фразеологізмів демонструє пріоритет цінностей.

ФСГ “спрямованість на безпеку” (6ФО), “спрямованість на порушення норм, порядку” (6ФО) доповнюють семантичну репрезентацію “стану обачності”, “стану відсутності умовностей”. Певний рух в напрямку безпеки, царини відсутності норм,

правил (диференціальні семи “наражатися на небезпеку”, “переходити норми, рамки”) свідчить про приховане бажання кинути виклик загальноприйнятим нормам, стереотипам. У кількісному відношенні “стан необачності, відсутності умовностей” з відновною спрямованістю перевищують “стан обачності, стан порядності” (19ФО: 15ФО). Але поряд з тим фразеологізми ФСГ “стан порядності” виокремлюють “якісну” сему “мати добру репутацію”, що підтверджує той факт, що більш прийнятним виступає дотримання зовнішньої пристойності (*to keep one's nose clean не потрапляти в негаразди; to stand the light of day мати добру репутацію; to live in a stone house мати бездоганну репутацію; to keep on the course вести порядний спосіб життя*).

Особливої уваги заслуговує тематична група “цілеспрямованість” в макрополі “Діяльність”. Цілеспрямована поведінка розкриває сутність людини як суспільної істоти. Саме соціальну поведінку розглядають як діяльність, спрямовану на отримання соціальних результатів, соціальних винагород [2, с. 9]. У свідомості людини джерелом діяльності виступають певні цілі, які спонукають її обирати засоби для успішного досягнення результатів. Поведінка людини в таких умовах соціальної взаємодії структурується на цілі, засоби та результати.

Аналіз досліджуваного матеріалу підтверджує, що цілі перебувають в системі опосередковано між соціальним, культурним “світом людини” і його індивідуальним буттям, поведінкою, свідомістю; цілі зазнають впливу активної взаємодії об’єктивної та суб’єктивної детермінації [2, с. 9].

Суб’єктивні мотиви, які формуються в результаті постійного внутрішнього усвідомлення, спонукають людину свідомо захищати власні інтереси (3ФО), відстоювати свої погляди (6ФО), переслідувати власну вигоду (5ФО). Реальну ціль індивідуалізму представляють денотативні семи фразеологізмів у ФСГ “переслідувати власну вигоду”: “можливість для вигоди” та “наявність матеріальної винагороди”.

Цілеспрямованість (ТГ-1)

ФСГ “захищати власні інтереси”

— *to play for one's own hand* — захищати власні інтереси

— *to fight one's corner* — боротися наполегливо за власні інтереси

— *to fight for one's own hand* — постояти за себе; захищати власні інтереси

ФСГ “відстоювати свої погляди”

— *to stick to one's guns* — відстоювати свої позиції, відстоювати свої погляди; не здаватися

— *to take a strong stand* — наполегливо відстоювати свою точку зору

— *to hold/stand one's ground* — стояти на своєму; чинити опір

— *to nail one's colours to the mast* — проявляти наполегливість, стояти на своєму, не здавати позиції

— *to stick one's chin out* — займати тверду позицію; ігнорувати бажання інших

— *to dig in one's heels* — виявляти впертість; займати тверду позицію

ФСГ “переслідувати власну вигоду”

— *to butter one's bread on both sides* — використовувати будь-яку можливість для своєї вигоди

— *to draw water to one's mill* — використовувати будь-яку можливість

— *to sweep everything into one's net* — забирати все, що попадається під руку

— *to pick the plums out of the pudding* — відібрати для себе найкраще

— *to get one's pound of flesh* — отримати своє, навіть якщо це створює проблеми для інших

— *to move the goalposts* — змінювати умови угоди на свою користь

Захист особистого простору відбувається також за допомогою виявлення егоїстичних, ворожих настроїв щодо оточення: розпалення ворожнечі (4ФО); приниження (3ФО) введення в оману (8ФО); завдання неприємностей (2ФО); прискіпування (1ФО). У своїй соціальній поведінці представники англійського етносу переслідують цілі, які стосуються встановлення домінантної позиції, простору в соціальній взаємодії.

Цілеспрямованість (ТГ-1)

ФСГ “розправитися з кимсь”

— *to take the law into one's own hands* — розправитися з кимсь без суду, власними силами

— *to make mincemeat of somebody* — знищити когось

— *to eat somebody alive* — знищити когось повністю

— *to wipe the floor with somebody* — розгромити когось

— *to put one's foot on another's neck* — цілком підкорити собі когось

ФСГ “ввести в оману”

— *to pull the wool over somebody's eyes* — замилювати очі

— *to throw dust into somebody's eyes* — замилювати очі, напускати туману

— *to draw a red herring across the path* — навмисно відводити увагу від головного; вводити в оману

— *to give someone a flap with a fox-tail* — обманювати, робити дурня з когось

— *to give somebody the bag to hold* — підманути, обдурити когось

— *to twist somebody round one's (little) finger* — обвести навколо пальця

— *to pull someone's leg* — одурити когось, жартувати з когось

ФСГ “завдати неприємності”

— *to make things lively for somebody* — насолити комусь; завдавати неприємності

— *to play a dirty trick on somebody* — підсунути свиню

ФСГ “прискіпуватися до когось”

— *to pick a hole in somebody's coat* — прискіпуватися

Об’єктивні умови примушують людину адаптуватися психологічно та соціально в суспільстві. Вміння стримувати емоції, розуміння соціальних вимог, стереотипів поведінки служать передумовами успішного пристосування. ФСГ “стримувати небажані дії” репрезентують інструментальні засоби стримування небажаних вчинків: lid, wet blanket, cold water, bridle. Цілеспрямованість також проявляється щодо стримування небажаних емоцій. В ФО *to put up a brave face* сема “не показувати справжні почуття” експлікує, що самоконтроль полягає у проявленні стійкого емоційного стану та здатності пристосуватися до умов соціальної взаємодії, в даному випадку моральний стан групи підтримується позитивно налаштованою поведінкою (“не показувати справжні почуття, але намагатися поводитися весело”).

Досягнення соціальної солідарності — виду взаємодії, якому характерні кооперація та згода, відбувається за рахунок об’єднання зусиль та досягнення взаєморозуміння. Кооперація в тематичній групі “цілеспрямованість” представлена лише однією дією, а

саме “згуртуванням сил” (*to close ranks*), але умовою спільних дій для реалізації певної діяльності виступає досягнення взаєморозуміння (5ФО) і зняття напруги (4ФО), а не згоди, яка гарантує більш інтенсивнішу координацію дій. Цю тенденцію підтверджують приклади тематичної групи “стан”: ФСГ “стан колективізму” (3ФО) наділена диференціальною семою — “діяти спільно”, а ФСГ “стан взаємодопомоги” вміщує лише одну ФО (*to play ball співпрацювати*). Кооперація присутня, але координація відбувається лише в напрямку певного “стикування” сторін.

Отже, категорія руху представляє семантичну категоризацію характеру соціальної поведінки та динаміку розвитку соціокультурного життя представників англійського етносу. Серед цінностей, рис характеру, які у мовній вербалізації наділені не тільки станом, спрямованістю дії, а також цілеспрямованістю, виділяються індивідуалізм, порядність, слухняність, стриманість. Адже перехід від стану до цілеспрямованої діяльності завжди мотивується на особистісному рівні. Цілі вищезгаданих цінностей, норм визначають соціокультурні спрямованості життя англійського етносу. Динаміка негативних проявів соціальної поведінки (лють, ворожість, войовничість) відображає емоційну складову англійського характеру.

Список літератури

1. Соколовская Ж.. П Проблемы системного описания лексической семантики. — Киев: наукова думка, 1990. — 184 с.
2. Наумова Н. Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. — М.: Наука, 1988. — 200 с.
3. Псковский областной словарь с историческими данными. Вып. 1–7. Л., 1967–1986.
4. Hallig R., Wartburg W von. Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographie. 2. Aufl. Berlin, 1963.
5. Всі приклади взяті з словників : Fergusson R. Dictionary of Proverbs. — London : The Penguin Books, 1983. — 331p.; Apperson G. L. The Wordsworth Dictionary of Proverbs. — Ware: Wordsworth Editions, 1993. — 721p.; Cowie A., Mackin R. Oxford Dictionary of English Idioms. — Oxford : Oxford University Press, 1993, 685 p.

Котловский А. М. Идеографическая характеристика английских фразеологизмов для обозначения социального поведения людей (категория движения).

В статье предложена идеографическая характеристика английских фразеологизмов для обозначения социального поведения людей (категория движения), охарактеризованы семантические и идеографические особенности ФЕ.

Ключевые слова: фразеологизмы, фразеосемантические группы, категория движения, идеографическая характеристика, макрополе, тематическое поле, тематические группы.

Kotlovskiy A. M. Ideographic characterization of English phraseological units for the indication of social behaviour of people (the category of movement).

In the article it is suggested the ideographic characteristic of English phraseological units for the indication of social behaviour of people (the category of movement), described the semantic and ideographic peculiarities of phraseological units.

Key words: phraseological units, phraseosemantic groups, the category of movement, ideographic characterization, a macrofield, a thematic field, thematic groups.

Стаття надійшла до редакції 21 квітня 2007 р.